

ISPITA TRANSCENDENȚEI

Paul Kurtz (1925–2012), profesor de filozofie la Universitatea de Stat din New York, s-a numărat printre cei mai importanți promotori ai umanismului secular, fiind considerat părintele acestui curent. Kurtz este fondatorul editurii Prometheus Books (1969) și al Committee for Skeptical Inquiry (CSI), în 1976, un program în cadrul organizației americane nonprofit Center for Inquiry, care își propune să cerceteze critic fenomenele considerate paranormale și ideile pseudoștiințifice. Printre adepții CSI se numără oameni de știință importanți, laureați ai Premiului Nobel, filozofi, profesori, scriitori și numeroase celebrități. Kurtz a mai fost copreședinte al International Humanist and Ethical Union, membru al American Association for the Advancement of Science, președinte al International Academy of Humanism și asociat onorific al Rationalist International. A publicat peste 800 de articole și recenzii; a scris și a editat peste 50 de cărți. Volume publicate (autor unic): *Exuberance: An Affirmative Philosophy of Life* (1978); *A Secular Humanist Declaration* (1980); *Sidney Hook: Philosopher of Democracy and Humanism* (1983); *In Defense of Secular Humanism* (1983); *The Transcendental Temptation: A Critique of Religion and the Paranormal* (1986); *Forbidden Fruit: The Ethics of Humanism* (1988), *The New Skepticism: Inquiry and Reliable Knowledge* (1992), *Challenges to the Enlightenment: In Defense of Reason and Science* (1994); *Living Without Religion: Eupraxophy* (1994); *The Courage to Become* (1997); *Embracing the Power of Humanism* (2000); *Humanist Manifesto 2000* (2000); *Skepticism and Humanism: The New Paradigm* (2001); *Affirmations: Joyful And Creative Exuberance* (2004); *What Is Secular Humanism?* (2006); *The Turbulent Universe* (2013). *Ispita transcendenței* este prima traducere în limba română din opera lui Paul Kurtz și, totodată, cea mai importantă carte a sa.

PAUL KURTZ

Ispita
transcendenței

O critică a religiei și a paranormalului

Traducere din engleză
de Ines Simionescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Toate eforturile au fost făcute pentru a identifica și contacta pe toți deținătorii drepturilor de reproducere a textelor folosite în această carte. Nu am reușit de fiecare dată, dar, dacă suntem contactați în acest sens, nu vom ezita să clarificăm orice inexactitate și să reparăm orice omisiune cu prima ocazie.

Redactor: Alexandru Anghel
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Marilena Vasile, Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group Publishing

Paul Kurtz
The Transcendental Temptation
Amherst, NY: Prometheus Books, Inc.
Copyright © 2013 by Paul Kurtz
All rights reserved.
Authorized translation from the English-language edition
published by Prometheus Books

© HUMANITAS, 2021, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Kurtz, Paul
Ispita transcendenței: o critică a religiei și a paranormalului /
Paul Kurtz; trad. din engleză de Ines Simionescu. –
București: Humanitas, 2021
Index
ISBN 978-973-50-7165-3
I. Simionescu, Ines (trad.)
I

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194.

A fost o vreme în care toți oamenii de pe pământ credeau că
arborii sunt divini și că pot să ia o formă umană sau
grotescă și să danseze printre umbre;
iar cerbii, corbii și vulpile,
lupii și urșii, norii și heleșteiele, aproape
toate lucrurile aflate sub soare și lună, inclusiv
soarele și luna, nu erau mai puțin divine și
schimbătoare. Ei vedeau în curcubeu
arcul încă încordat pe care un zeu neglijent l-a lăsat
să cadă; în tunet auzeau sunetul
bătăilor tobei sale de război sau vacarmul roților
carului său; și când, pe neașteptate, un stol de rațe
sălbatică sau de ciori trecea pe deasupra capetelor lor,
credeau că îi privesc pe cei morți
grăbindu-se spre locul de odihnă; și își închipuiau
că cele mai mărunte lucruri sunt un mister atât de mare, încât
credeau că e suficient să agite o mână sau o creangă
sacră pentru a agita inimi îndepărtate sau a
învăluși luna în tenebre.

W.B. Yeats

Cuprins

Cuvânt înainte: <i>Paul Kurtz și transcendența scepticismului</i> (Michael Shermer)	11
Prefață la ediția broșată	17
Prefață: Sceptici versus credincioși	19
Introducere: Nu numai pentru filozofi.	25
Filozofia și noua media	30
Nevoia de înțelepciune contemplativă	33
PARTEA ÎNTÂI: SCEPTICISMUL ȘI SENSUL VIEȚII	
I <i>Sens și transcendență</i>	41
Valoarea vieții: lucruri rămase nerostite.	41
De ce umanismul secular nu a reușit să devină un curent dominant?	47
Căutarea transcendenței	48
II <i>Scepticismul</i>	52
Scepticismul ca îndoială nelimitată	52
Scepticismul ca îndoială selectivă	60
III <i>Metoda științifică</i>	68
Ce este știința?	68
Metodologia subiectivistă	71
Testarea ipotezelor în știință	74
Dovezile	74
Coerența logică.	79
Consecințele pragmatice	82
Apărarea metodei științifice	84
IV <i>Inteligența critică</i>	90
Raționalismul	90
Ce este inteligența critică?	91
Un catalog al aptitudinilor intelectuale	93
Rolul educației	97

V	<i>Justificarea credinței</i>	101
	Supunerea față de obiceiuri	101
	Apelul la emoție	105
	Apelul la autoritate	107
	Subiectivism și intuiție	112
	Convingerea ca justificare a credinței	115
PARTEA A DOUA: MISTICISM, REVELAȚIE ȘI DUMNEZEU		
VI	<i>Apelul la misticism</i>	127
	Ce este misticismul?	128
	Unele explicații naturaliste	134
	Halucinozenele și misticismul	139
	Evaluarea experienței mistico-psiheleice	141
VII	<i>Mitul lui Isus</i>	143
	Apelul la revelație și miracole	143
	Critica biblică	144
	A existat Isus?	147
	Cine a fost personajul istoric Isus?	156
	Criticii lui Isus	162
	Misiunea publică a lui Isus	165
	Învățăturile etice ale lui Isus	166
	Suferea Isus de vreo tulburare psihică?	170
	A fost Isus magician?	172
	Miracolele atribuite lui Isus	175
	Obiecții aduse miracolelor	177
	Unele explicații naturaliste alternative	181
	Răstignirea și moartea lui Isus	188
	Învierea: care sunt dovezile?	195
	Concluzie	203
VIII	<i>Moise și poporul ales</i>	205
	A fost Moise egiptean?	209
	Ce spun sursele păgâne?	212
	Revelațiile lui Moise	216
	A fost Moise magician?	222
	Moise legiuitorul	233
	Pământul făgăduinței	246
	Post-scriptum postmodern	248
	Rezumat: câteva reflecții umaniste	250
IX	<i>Mahomed: profetul Islamului</i>	252
	Începuturile	253
	Documentele istorice	254

Primele revelații	257
Un diagnostic psihofiziologic	259
Primii convertiți	263
Medina: sabia islamului	266
Profetul lui Allah	273
Supunerea față de Dumnezeu – cea mai înaltă virtute	277
X <i>Diferiți profeți mai mari sau mai mici</i>	281
Joseph Smith și cartea lui Mormon	282
Joseph Smith, căutătorul de comori	282
Joseph Smith, profetul	293
Crearea unei noi biserici	303
Poligamia	308
Cartea lui Avraam	312
William Miller și profeția despre sfârșitul lumii	314
Ellen G. White: profetul inspirat	321
Revelații și viziuni divine	321
A fost Ellen White o plagiatoare?	328
Profeții mincinoși	330
Concluzie: reevaluarea argumentului revelației	332
XI <i>Există Dumnezeu? Divinitate și efemeritate</i>	339
De ce dezordine și haos?	341
Există o ordine fundamentală?	349
Argumentul cosmologic	351
Scenariul universului inflaționar	357
Argumentul proiectului	361
Argumentul ontologic: ce este Dumnezeu?	370
Sensul conceptului de Dumnezeu	373
Ce a rămas? Pietatea naturală	375
 PARTEA A TREIA: ȘTIINȚA ȘI PARANORMALUL	
XII <i>Oameni de știință, spiritualiști și mediumi</i>	379
Surorile Fox: cine bate în podeaua mea?	380
D.D. Home: plutește prin aer cu cea mai mare ușurință	390
Levitație deasupra Londrei	395
Societatea pentru Cercetarea Fenomenelor Parapsihice	398
Eusapia Palladino	404
Știința, înșelăciunea și înclinația de a crede	410
XIII <i>Paranormalul: clarvăzători, percepție extrasenzorială și parapsihologie</i>	420
Parapsihologie și religie paranormală: J.B. Rhine	421
Există percepție extrasenzorială?	427

Scandalul Soal	437
Uri Geller	453
Concluzie	464
XIV <i>Există viață după viață?</i>	468
Obiecții logice	469
Problema dovezilor.	471
Reîncarnarea	478
Argumentul valorii	481
XV <i>Religiile erei spațiale: astrologia și ufologia</i>	486
Astrologia	487
Ipoteze istorice	487
Critici științifice.	492
Astrologia semnelor solare	495
Horoscoape	498
Concluzie: de ce persistă astrologia?	502
Ufologia și viața extraterestră.	503
Răpirile	505
Ipoteza extraterestră și OZN-urile	511
Mărturii tipice despre OZN-uri	515
Alți monștri, alte mări, alte galaxii	516
XVI <i>Ispita transcendenței.</i>	521
Gândirea magică	521
Este gândirea magică acuzală?	526
Rolul imaginației creative.	530
Are religia un fundament biogenetic?	537
Funcția morală a religiei	543
Căutarea etnicității	548
Celebrarea riturilor de trecere	550
Putem depăși ispita transcendenței?	554
<i>Note.</i>	561
<i>Indice.</i>	581

Cuvânt înainte

PAUL KURTZ ȘI TRANSCENDENȚA SCEPTICISMULUI

de Michael Shermer

Scepticismul datează de pe vremea vechilor greci și e bine surprins în celebra remarcă a lui Socrate, potrivit căreia tot ce știe este că nu știe nimic. Scepticismul ca nihilism nu ne duce însă nicăieri și, din fericire, aproape nimeni nu-l adoptă. Cuvântul „sceptic“ vine, de fapt, din grecescul *skeptikos*, care însemna „atent“, departe de denaturările moderne ale sensului acestui termen, potrivit cărora a fi „sceptic“ înseamnă a fi „cinic“ sau „nihilist“. *Oxford English Dictionary* spune că „sceptic“ mai înseamnă „iscoditor“, „contemplativ“ și, cu variații în greaca veche, „veghețor“ sau „țintă asupra căreia ne fixăm privirea“.

Ce sens minunat are întreprinderea noastră! Suntem iscoditori și contemplativi și, într-un fel, suntem cei ce veghează împotriva proliferării ideilor nocive, suntem promotori ai gândirii bune și cei care, bazându-ne pe știință, stabilim o țintă asupra căreia ne fixăm privirea. Iar acum aș vrea să aplic acest sens prietenului, colegului și eroului meu Paul Kurtz, care, numărându-se printre fondatorii mișcării sceptice și umaniste moderne, nu numai că a întruchipat principiul scepticismului ca o cercetare atentă, dar a fost veghețorul nostru ce ne-a oferit o țintă spre care noi, scepticii, să ne îndreptăm privirea. Paul Kurtz a fost întruchiparea excelenței în toate privințele, iar *Ispita transcendenței* nu este numai opera sa fundamentală, ci transcende ansamblul scrierilor sale și își ia locul printre cele mai mari lucrări ale umanismului iluminist.

Într-o anumită privință, Iluminismul a fost o mișcare sceptică ce s-a desfășurat de-a lungul unui secol, deoarece nu au existat credințe sau instituții care să nu fi intrat sub privirile pătrunzătoare și critice ale unor gânditori precum Voltaire, Diderot, Rousseau, Locke, Jefferson și alții. Immanuel Kant în Germania și David Hume în Scoția au fost scepticii scepticilor la nașterea scepticismului care a

stat la baza epocii rațiunii și Iluminismului, iar influența lor continuă neabătut până în ziua de azi. Mai aproape de timpurile noastre, Charles Darwin și Thomas Huxley au fost sceptici prin excelență, nu numai pentru revoluția pe care au lansat-o și (respectiv) au continuat-o împotriva dogmei creaționismului, dar și pentru poziția lor împotriva mișcării spiritismului ce se răspândea în America, Anglia și pe continent. În timp ce Darwin a rămas tăcut cu privire la scepticismul său cu privire la spiritualism și a lucrat din culise, Huxley a criticat aspru și în mod public mișcarea, plângându-se, într-una dintre marile replici ale istoriei scepticismului: „Mai bine să trăiești ca măturător decât să mori și să fii făcut să vorbești tot felul de aberații de către un «medium» angajat cu o guinee pe ședință“. La sfârșitul secolului al XIX-lea, „marele agnostic“ Robert Ingersoll a purtat torța rațiunii până la sfârșitul secolului, care a fost preluată în prima jumătate a secolului XX de oameni precum Bertrand Russell și Harry Houdini, care ies în evidență ca reprezentanți ai gânditorilor și (respectiv) oamenilor de acțiune sceptici, criticând aspru iraționalitatea și șarlatanismul epocii lor. Scepticismul în cea de-a doua jumătate a secolului a început cu *Fads and Fallacies in the Name of Science*, de Martin Gardner, lansând ceea ce considerăm astăzi a fi „mișcarea sceptică“, pe care Paul Kurtz a organizat-o și a condus-o atât de curajos spre sfârșitul secolului și ne-a lansat într-un nou mileniu al rațiunii și științei.

Au existat o serie de dezbateri (și multe obiecții minore) cu privire la meritul ce le revine celor care au fondat mișcarea sceptică modernă prin organizarea Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal (CSICOP, acum Center for Inquiry sau CFI) și revista sa, *Skeptical Inquirer*. Martin Gardner, magicianul James Randi, psihologul Ray Hyman și mai ales filozoful Paul Kurtz au jucat un rol esențial în înființarea și planificarea organizației, precum și a mișcării ulterioare pe care a lansat-o, ce a condus la formarea unui fenomen global de umaniști, sceptici, atei, agnostici și liber-cugetători de toate felurile.

Indiferent cine ar putea fi considerat „părintele“ mișcării sceptice moderne, toată lumea cu care am discutat este de acord (inclusiv ceilalți fondatori) că cel mai important rol l-a avut Paul Kurtz. Toate mișcărilor sociale de succes au pe cineva cu abilități organizaționale și inteligență socială ce îi permit să ducă lucrurile la îndeplinire. Paul Kurtz este acel om. Când a înființat organizația care a lansat mișcarea

sceptică modernă, eu absolvisem Facultatea de Psihologie Experimentală. Cam în acea perioadă (la mijlocul anilor '70), Uri Geller a intrat în radarul meu. Îmi amintesc că *Psychology Today* și alte reviste populare au publicat reportaje pline de laude la adresa lui și se zvonea că specialiștii în psihologie experimentală l-au testat pe mediul israelian și au stabilit că e autentic. Îndrumătorul meu – un specialist în psihologie comportamentală, reducăionist strict și skinnerian până în măduva oaselor, pe nume Doug Navarick – nu a crezut nici măcar un cuvânt, dar m-am gândit că ar putea fi ceva în acest sens, mai ales în lumina tuturor celorlalte cercetări interesante axate pe stări de conștiință modificată, hipnoză, vise, deprivare senzorială, comunicare cu delfinii și alte fenomene asemănătoare. Am urmat un curs de antropologie cu Marlene Dobkin de Rios, care cerceta șamanii din America de Sud și felul în care aceștia foloseau plantele psihoactive. Totul mi se părea pe deplin plauzibil și, fiind personal interesat de subiect (placa Ouija m-a uimit întotdeauna), am presupus că acest lucru avea să devină rapid un subdomeniu legitim al psihologiei. La urma urmei, Thelma Moss avea un laborator de cercetare dedicat studierii paranormalului tocmai în cadrul Universității din California, ce are unul dintre cele mai apreciate programe de psihologie din țară.

Apoi am descoperit „scepticii“, oameni precum Gardner, Hyman, Randi și Kurtz, care au intrat în sfera publică prin intermediul unor publicații populare ce au demistificat și explicat toate aceste fenomene aparent paranormale, expunându-le fie ca înșelăciuni, fie ca autoamăgiri. De fapt, la emisiunea *Tonight Show* a lui Johnny Carson, l-am văzut pe Randi reproducând tot ceea ce făceau Geller și alți așa-numiți mediumi: mese care levitează, linguri îndoite cu puterea minții, chirurgie paranormală și altele asemenea. Îmi aduc aminte cum mă gândeam că, dacă unii dintre acești mediumi sunt șarlatani, poate că toți sunt așa (și dacă nu erau șarlatani, cel puțin se amăgeau singuri). Aici se află o lecție importantă. Nu ai aproape nici o șansă să-i convingi pe credincioșii adevărați de erorile gândirii lor. Scopul nostru este acela de a ajunge la mulțimea celor situați între scepticii convinși și credincioșii dogmatici: oameni ca mine, care credeau că astfel de fenomene ar putea fi reale, dar care pur și simplu nu auziseră vreo explicație contrară bună. Există multe motive pentru care oamenii cred lucruri ciudate, dar cu siguranță unul dintre cele mai răspândite este faptul că majoritatea nu

au întâlnit niciodată o explicație bine argumentată a lucrurilor ciudate despre care aud sau citesc. Lipsiți de o explicație bună, acceptă explicația proastă care le este de obicei propusă. Acest lucru justifică toate eforturile depuse de sceptici în numele științei și gândirii critice. Chiar au un impact.

Au trecut 20 de ani de când mă aflu la conducerea Societății Scepticilor și a revistei *Skeptic* și, ca atare, oricât de mult îi admir pe Randi, Gardner și pe alți eroi de început ai scepticismului, am ajuns să respect mai mult ca niciodată ceea ce a făcut Paul Kurtz pentru mișcarea noastră, mai ales în ceea ce privește munca de zi cu zi, de a menține mișcarea pe linia de plutire în mijlocul loviturilor și atacurilor constante venite din diferite direcții. Conducerea unei organizații nonprofit și menținerea unei mișcări în viață dincolo de entuziasmul inițial al conferințelor de presă și al aparițiilor televizate necesită un tip special de determinare și de inteligență pe care Paul Kurtz le avea din abundență. Fără munca lipsită de glorie a strângerii de fonduri și a menținerii unei mișcări vii sub radarul observatorilor nu ar fi existat nici o organizație sceptică, iar Paul Kurtz a fost mai mult decât oricine altcineva cel care ne-a arătat tuturor cum să construim o mișcare. Așa că închei această scurtă aducere aminte cu fragmentele mele preferate din cartea pe care o țineți în mâini și pe care o consider nu doar cea mai bună lucrare a lui Kurtz, ci și o lectură obligatorie pentru toți absolvenții unui curs de introducere în scepticism. Dacă vrei să înveți să fii un bun sceptic, trebuie să începi cu *Ispita transcendenței*.

Ispita, spune Kurtz, „se ascunde adânc în psihicul uman. Este atotprezentă, ispitindu-i pe oameni prin atracția realităților transcendente, subminându-le inteligența critică și făcându-i să accepte sisteme mitice neconfirmate și neîntemeiate“. În particular, Kurtz susține că miturile, religiile și afirmațiile legate de paranormal sunt ispite ce ne atrag dincolo de gândirea rațională, critică și științifică, din cauză că ating ceva în noi care este sacru și important – viața și nemurirea: „Acest impuls este atât de puternic, încât a inspirat marile religii și mișcări paranormale ale trecutului și ale prezentului și a determinat oameni altminteri raționali să creadă în mituri false și să le repete constant ca articole de credință“. Ce anume determină această ispită? Răspunsul pe care îl oferă Kurtz este atât pertinent, cât și elegant:

Să reflectăm asupra situației umane: toate planurile noastre vor eșua pe termen lung, dacă nu chiar pe termen scurt. Casele pe care le-am construit

și mobilat, persoanele pe care le-am iubit, carierele cărora ne-am dedicat vor dispărea toate în timp. Monumentele pe care le-am ridicat pentru a ne comemora aspirațiile și realizările, dacă suntem norocoși, pot dura câteva sute de ani, poate un mileniu, două sau trei, cum e cazul ruinelor austere și splendide ale Romei și Greciei, Egiptului și Iudeii, care au fost recuperate și prețuite de civilizațiile ulterioare. Dar toate realizările ființelor umane dispar și sunt uitate în scurt timp. În viitorul apropiat, hainele frumoase cu care ne împodobim, în cele din urmă chiar și copiii, și nepoții noștri, și toate bunurile noastre vor dispărea. Multe dintre poeziile și cărțile noastre, dintre picturile și statuile noastre vor fi uitate, îngropate pe un raft de bibliotecă sau într-un muzeu, citite sau văzute de câțiva dintre viitorii cercetători curioși și, în cele din urmă, mâncate de viermi și mușegai, sau poate distruse de un incendiu. Chiar și lucrurile pe care le prețuim cel mai mult, inteligența și dragostea umană, valorile democratice, căutarea adevărului, vor fi înlocuite în timp cu valori și instituții necunoscute: asta dacă specia umană supraviețuiește, lucru care e la rândul său incert. Dacă ar fi să realizăm un manual al pesimistului, l-am putea umple cu ușurință până la refuz cu însemnări despre speranțe false și visuri spulberate, un catalog al suferințelor și durerii umane, al conflictului, trădării și înfrângerii umiltoare petrecute de-a lungul veacurilor.

Deși acest lucru pare pesimist, Paul Kurtz este realist, chiar optimist, așa cum se poate observa în catalogarea triumfurilor spiritului uman:

Dacă ar fi să fac un inventar al lucrurilor bune din viața omului, acestea ar depăși cu mult banalitățile răului. L-aș întrece pe pesimist prin catalogarea râsetelor și bucuriei, devotamentului și compasiunii, descoperirii și creativității, excelenței și măreției. Amprenta lăsată asupra lumii de fiecare persoană și de neamul omenesc în general ar fi impresionantă. Ce minunat a fost totul. Pesimistul arată spre Caligula, Attila, Cesare Borgia, Beria sau Himmler cu groază și dezgust; dar aș răspunde prin apelul la Aristotel, Pericle, da Vinci, Einstein, Beethoven, Mark Twain, Margaret Sanger și Marie Curie. Pesimistul arată spre duplicitatea și cruzimea din lume; eu sunt impresionat de compasiunea, onestitatea și bunătatea care sunt manifestate. Pesimistul ne amintește de ignoranță și prostie; eu, de creșterea continuă a cunoașterii și înțelegerii umane. Pesimistul accentuează eșecurile și înfrângerile; eu, succesele și victoriile în toată gloria lor.

Cel mai important punct de vedere pe care îl exprimă Kurtz în *Ispita transcendenței* apare spre sfârșitul discuției despre sensul și scopurile scepticismului. Este o avertizare pe care ar trebui s-o avem în vedere cu toții, un fragment pe care trebuie să-l citim o dată pe an:

Scepticul nu intenționează să convertească omenirea la punctul său de vedere și, mai ales, nu e interesat să-l impună altora, deși poate fi preocupat de creșterea nivelului de educație și de gândire critică în societate. Totuși, istoria ne-a arătat că ar trebui să fim sceptici față de toate punctele de vedere, inclusiv față de cele ale scepticilor. Nimeni nu este infailibil și nimeni nu poate pretinde că deține monopolul asupra adevărului sau virtuții. Ar fi absurd ca scepticismul să încerce să se transforme într-o nouă credință. Trebuie să privim cu prudență promisiunile unui nou preot secular, care ar putea să apară promițând o minunată lume nouă, numai în condițiile în care calea *sa* spre claritate și adevăr este urmată. Poate că cel mai bun lucru la care putem spera este acela de a tempera necumpătarea și de a împlânzi ispita perversă ce se ascunde în interior.

Dacă toți oamenii de pe planetă ar citi această carte, lumea ar fi un loc mai bun. Odihnește-te în pace, Paul Kurtz. Cu toții îți datorăm o imensă recunoștință pentru că ai făcut lumea un loc mai bun. Îți vom simți lipsa. Dar trăiești în continuare prin cuvintele tale, atât de puternic și de frumos exprimate în această lucrare magnifică.

†

Michael Shermer este editorul revistei *Skeptic*, directorul executiv al Societății Scepticilor, editorialist pentru revista *Scientific American* și profesor invitat în cadrul Universității Claremont Graduate și al Universității Chapman. Este autorul cărților *The Believing Brain*, *Why Darwin Matters**, *The Science of Good and Evil* și *Why People Think Weird Things***.

* *De ce e Darwin important*, trad. de Alexandru Macovescu, Humanitas, București, 2015 (n. tr.).

** *De ce cred oamenii în bazonii*, trad. de Anca Florescu-Mitchell, Humanitas, București, 2009 (n. tr.).

Prefață la ediția broșată

Oare în inima și mintea oamenilor este adânc sădită o tendință puternică de a accepta explicațiile paranormale ale realității? Dacă este într-adevăr așa, oare această înclinație e atât de intensă, încât poate explica persistența sistemelor teiste ortodoxe ale religiei (în ciuda infirmării copleșitoare a afirmațiilor lor) și apariția recentă a unor noi curente dedicate paranormalului, care tind să înlocuiască vechile doctrine și dogme?

În anii care au trecut de la publicarea primei ediții a acestei cărți, cercetările pe care le-am întreprins mi-au întărit credința în validitatea tezei ispitei transcendenței. În primul rând, am fost profund implicat împreună cu mulți cercetători în studierea „vindecătorilor prin credință”. Am vizitat numeroase centre dedicate unor astfel de practici pentru a observa cum lucrează acești vindecători. Și am fost uimiți de gradul de autoamăgire și credulitate afișat de numărul mare de oameni aflați în căutarea unor minuni medicale. Cele mai mari eforturi ale noastre nu au reușit să găsească nici o dovadă a existenței unor vindecări miraculoase pentru persoanele cu afecțiuni organice. Desigur, bolile psihosomatice sunt uneori ameliorate, dar acest lucru poate fi explicat prin efectul placebo, fără să fie implicată o cauză ascunsă sau ocultă. Cu toate acestea, puterea sugestiei poate să-i atragă pe unii oameni destul de raționali și să-i facă să creadă că acționează o forță transcendentă.

În al doilea rând, publicul a fost expus unui potop de reportaje extrem de discutabile despre răpiri la bordul unor OZN-uri. Aceste persoane „răpitate” susțin că au fost luate de ființe extraterestre, au fost duse la bordul unei nave spațiale și li s-au transmis mesaje din partea unor ființe semidivine dintr-o altă dimensiune. Acest lucru ne amintește foarte mult de revelațiile primite de către profeți de-a lungul veacurilor. Acest fenomen a fost popularizat în cărți de Whitley Strieber, Budd

Hopkins și alții. Astfel de afirmații, recunosc, nu confirmă realitatea răpirilor, ci disponibilitatea imediată a unor oameni de a crede într-un alt tărâm și de a comunica cu „entități“ de acolo. Și, de asemenea, confirmă disponibilitatea spontană a unui mare număr de oameni de a accepta fără discriminare aceste afirmații bazate pe mărturii la mâna a doua și a treia, deși interpretările alternative naturaliste și psihologice pot explica mai bine astfel de experiențe.

În al treilea rând, am avut ocazia să vizitez China și Uniunea Sovietică pentru a studia credința în paranormal și în religie, iar de atunci am purtat o corespondență considerabilă cu oamenii de știință chinezi și ruși. Ambele țări s-au aflat sub un control totalitar strict, toate puterile statului fiind folosite pentru a șterge credința și practica religioasă. Într-adevăr, ideologia marxistă oficială a dominat ambele societăți timp de câteva decenii, iar campanii masive de educare, persuasiune și teroare la nivel de stat au fost utilizate pentru a inculca o perspectivă atee. În orice caz, în mod surprinzător, în ambele societăți sistemele de credință teiste și paranormale/oculte/mistice par să fie foarte puternice. Acest lucru sugerează că, în ciuda eforturilor pe scară largă de a sădi o concepție materialistă, ispita transcendenței nu a fost suprimată. Într-adevăr, am constatat că religiozitatea țărilor comuniste este la fel de puternică sau chiar mai puternică decât cea din societățile capitaliste occidentale. Motivele aflate la baza acestui lucru sunt, fără îndoială, foarte complexe: eforturile de a reprima religia este posibil să fi fost contraproductive, iar religia să fi devenit un simbol al opoziției față de toate caracteristicile negative ale unui sistem falimentar. Dar mai indică și puterea ispitei transcendenței: se pare că este capabilă să prospere în clandestinitate, în ciuda persecuției extinse.

În urma unor reflecții ulterioare asupra naturii acestei ispite, sunt convins că nu este genetică, având în vedere că e absentă în rândul seculariștilor și necredincioșilor, care constituie o minoritate semnificativă în cadrul populației; oricum, se pare că reprezintă un produs al naturii umane și poate satisface unele nevoi psihobiologice, deși felul în care o face depinde de influența culturii. Găsirea echivalentelor morale și psihologice ale ispitei transcendenței este o încercare dificilă. Dacă vom reuși să realizăm acest lucru, rămâne în continuare – așa cum a fost când am început să scriu această carte – o problemă deschisă.

Paul Kurtz

1 ianuarie 1991

Prefață

SCEPTICI VERSUS CREDINCIOȘI

Fiecare epocă istorică a avut propria reflecție asupra sensului. Există vreun scop al experienței umane, vreo sursă ascunsă sau divină a cosmosului? În aproape fiecare epocă, ființele umane au încercat să-și înțeleagă originea. Au dezbătut problema dacă viața umană este finită sau dacă există vreo promisiune divină a eternității. S-a trasat o linie între două abordări contradictorii ale naturii ultime a realității umane în univers. Susținătorii punctului de vedere practic se numesc empiriști, raționaliști sau sceptici. Sunt sceptici în ceea ce privește afirmația bazată pe credință potrivit căreia universul este divin. Ei sunt atei și agnosticii din vechime; astăzi sunt numiți umaniști seculari și sunt criticați ca atare de credincioși. Aliniați împotriva lor sunt discipolii unei mentalități supranaturaliste și teiste. Primii sunt mulțumiți să trăiască într-o lume așa cum este și să îi facă față cât mai bine; ei caută s-o înțeleagă folosind categoriile logicii și experienței și sunt dispuși să-și asume sarcina dificilă de transformare a ei prin eforturile lor curajoase în lumina propriilor planuri și proiecte. În cealaltă tabără, se află toți cei nemulțumiți de realitatea acestei lumi și care caută să evadeze într-un univers imaginar bazat pe credință și credulitate. Incompatibili cu lumea pe care o văd cu ochii, ei o consideră prea mică; tânjesc după mistere și adevăruri mai profunde, după promisiunea sau speranța că există o dimensiune nevăzută a existenței.

Raționalistul științific este sceptic față de miturile tradiționale. El crede că religiile dominante ale revelației sunt conjecturi mitologice pline de speranțe zadarnice și iluzii false. Aceste fantasmе religioase sunt declanșate de o teamă în fața ambiguităților existenței muritoare și copleșesc spiritele umane fragile, care încearcă să găsească în visurile lor un refugiu din calea vitregiilor sortii. Aici stau ascunse

motivele care alimentează chiar și cele mai înalte aspirații religioase. În mod paradoxal, după cum a recunoscut Kierkegaard, cu cât este mai absurdă afirmația, cu atât mai grandios este visul; cu cât misterul este mai de necrezut, cu atât mai angajați și mai devotați tind să devină credincioșii adevărați.

Astăzi, la fel ca odinioară, ne confruntăm cu același conflict în cadrul psihicului uman: știința versus religia doctrinară, lumea empirică a verificării intersubiective versus lumea fanteziei, cunoașterea faptelor versus superstiția romantică, curajul de a deveni versus năzuința secretă de a nu trebui să faci asta.

Rănilor merg până în adâncul civilizației. Unele culturi au devenit obsedate de căutarea eternității, iar unii indivizi, copleșiți de această viață, caută neîncetat o alta. Contrastul este între omul de știință și mistic, între filozof și teolog, între întreprinzător și adeptul necondiționat, între cunoscător și profet, între persoana independentă și sufletul dependent.

Într-un anumit sens, schisma dintre aceste două dimensiuni umane este reflectată în propria cultură și nu este niciodată rezolvată complet; pentru că, imediat ce se ajunge la o înțelegere într-o perioadă istorică, această separare apare în următoarea, de multe ori chiar mai pronunțată decât în precedenta, deși poate lua forme diferite. Este ca și cum specia umană are o natură schizoidă: picioarele înfipte în pământ, dar cu un suflet imaginativ ce se avântă spre un cer al irealului magic. Copleșit de durerea existenței monotone, omul caută o evadare într-o altă dimensiune.

Astăzi, există o dihotomie similară între oamenii de știință și adepții paranormalului, între disciplinele de cercetare riguroasă și sectele oculte, între lumea științei moderne și mitologia religiei fundamentaliste.

Este adesea dificil de știut care parte a naturii noastre va domina și ne va controla. Pentru a trăi și a funcționa, trebuie să acceptăm realitățile practice ale bunului-simț și ale vieții obișnuite și să ne împăcăm cu ele. Nu putem fi prea mult timp complet lipsiți de legătură cu lumea exterioară a existenței brute – adică în sensul în care vrem să dăinuim. Trebuie să ne coacem pâinea, să ne asigurăm un adăpost, să ne făurim plugurile, să ne ferim de amenințările la adresa existenței noastre zilnice și să interacționăm eficient cu prieteni și cu dușmani. Oamenii nu ar putea supraviețui mult timp dacă ar rămâne concentrați asupra lumii feerice a religiozității. Cunoașterea este un

instrument al acțiunii. Dacă vrem să ne descurcăm și să facem față provocărilor vieții, trebuie să înțelegem obiectele și evenimentele lumii înconjurătoare. Și totuși, omul e fascinat de întrebările referitoare la originea și destinul său. Tulburat de boală și moarte, adesea râvnește la ceva mai mult. Astfel, are tendința de a-și considera viața un mister divin. Înalță catedrale și monumente, dezvoltă rânduieli și dogme, se angajează în ceremonii și celebrări – totul pentru a-și nega existența efemeră și pentru a întări și permanentiza ceea ce e absent. *Homo religiosus* inventează simboluri religioase, pe care le venerază și la care se închină pentru a se salva de la confruntarea cu finalitatea morții și disoluției sale. Născocoște ficțiuni paradiziace care să-i aducă mângâiere și sprijin. Omul își spune minciuni despre destinul său ultim pentru a nu fi chinuit de contemplarea lui. Cu toate că trebuie să-și folosească inteligența din necesitatea de a face față lumii – cel puțin până la un punct –, este în permanență pregătit, gata să sară dincolo de rațiune printr-un act de credință. Există ceva mai mult decât drama umană, insistă el, străduindu-se astfel să-și nege finitudinea. Prin acte de autoamăgire supremă, în momente și în locuri diferite, a fost dispus să creadă în cele mai incredibile mituri din cauza promisiunilor pe care i le făceau: Moise pe Muntele Sinai comunicând cele Zece Porunci „poporului ales“ al lui Dumnezeu, Cristos răstignit anunțând mântuirea omului, Mahomed, adevăratul profet al lui Allah prin intervenția lui Gabriel, Buddha Cel Plin de Lumină, Joseph Smith și Noul Sion al mormonilor sau carele zeilor care transportă ființe extraterestre din spațiul cosmic pentru a observa omenirea.

Patosul condiției umane este acela că multe ființe umane nu pot accepta cu ușurință realitățile dezolante ale propriei finitudini, faptul că nu există nici o providență sau un scop final al existenței. Ființele extraterestre ar putea exista în colțuri îndepărtate ale universului, dar nu există nici o dovadă că au avut ceva de-a face cu noi, că pot comunica prin percepții extrasenzoriale sau că sunt responsabile pentru destinul nostru viitor. Trebuie să fim sceptici în legătură cu existența extraterestrelor până când este verificată și demonstrată, deși rămâne o posibilitate foarte interesantă, de o importanță extraordinară.

Cei mai mulți oameni consideră că scepticismul lipsește lumea de mister și că, din moment ce le pune la îndoială ficțiunile pe care le venerază, este chiar periculos. Metodele științei și ale rațiunii ce

conduc la tehnologie și industrie au contribuit enorm la progresul civilizației. Credincioșii nu pot nega acest lucru. Ei sunt dispuși să folosească roadele științei și tehnologiei: dar numai până la un punct. Sunt întotdeauna pregătiți să treacă dincolo de știință, creând o doctrină care postulează două adevăruri, insistând că au dreptul la credința lor în revelațiile religioase, oricât de fanteziste ar putea fi. Scepticii refuză să fie ademeniți de miturile transcendente ale zilei. Incapabili să accepte fără discriminare convingerile predominante, rămân adesea singuri, condamnați și urâți de credincioși pentru ereziile lor „negative“.

Ne putem întreba de ce atitudinea sceptică față de religie a fost proprie unui grup relativ restrâns de intelectuali și opozanți. Sunt oare nevoile religioase ale omului prea puternice, foamea pentru divin prea răspândită pentru ca scepticismul să devină dominant? Își are religiozitatea rădăcinile în biologie și genetică? Are cumva o valoare adaptativă? Oare în natura noastră e adânc sădită o afinitate pentru transcendență ce re apare în fiecare epocă și explică acceptarea imediată a miturilor legate de supranatural? Dacă da, ar putea fi oare depășită?

La un moment dat, s-a presupus că, prin educație, prin creșterea alfabetizării și prin eliminarea sărăciei și a bolilor, omenirea ar putea depăși într-o zi religiozitatea prunciei sale. S-a sperat că în locul ei s-ar putea dezvolta o perspectivă științifică matură și o filozofie morală și socială responsabilă, fundamentată pe o perspectivă naturalistă asupra condiției umane. Conform acestei perspective, universul nu are vreun scop sau vreun sens în sine și este indiferent față de destinul omului. Nu are o origine divină și nici nu e ținut laolaltă de vreo putere de același fel. Omul este o specie relativ minoră de pe o planetă minusculă, situată într-una dintre nenumăratele galaxii ale universului. Prin urmare, începutul înțelepciunii constă în conștientizarea faptului că nu există dovezi suficiente care să confirme că am fost creați de vreo divinitate și că suntem, într-o anumită măsură, responsabili pentru propriul destin. Ființele umane pot ajunge la această viață bună, dar vor avea parte de ea cel mai probabil prin cultivarea virtuților inteligenței și curajului, nu prin credință oarbă sau obediență. Putem atinge un anumit nivel de armonie și de dreptate socială, precum și o viață creativă și îmbelșugată plină de entuziasm și exuberanță. Dar totul depinde de posibilitatea de a dezvolta cunoaștere științifică și excelență morală. Destinul uman nu e străin de aventură

și de poezie, de romantism și de frumusețe. Nici nu e insensibil la mirare sau la măreția splendidă a cosmosului. Acestea sunt calități religioase, dar pietatea naturală nu trebuie să fie lipsită de o onestitate strictă cu privire la trecutul și la viitorul nostru. Desigur, trebuie să evităm o abordare schizoidă. Metoda inteligenței critice, așa cum este folosită în știință, în filozofie și în viața obișnuită, constituie o terapie esențială, dacă ne vom elibera de iluzii și de dogme false.

Aceasta a fost convingerea păgână ce a dominat în civilizațiile elenă și romană. În cele din urmă, a fost învinsă și evul întunecat al religiozității s-a abătut asupra civilizației occidentale. O perspectivă umanistă a apărut în timpul Renașterii și s-a materializat în timpul Iluminismului, odată cu dezvoltarea științei moderne și a idealurilor democrației și libertății. Dar convingerea că rațiunea și știința ar elibera complet ființele umane de mitologiile false a fost greșită: secolul XX a fost martorul dezvoltării unor noi religii ideologice virulente (fascismul și marxism-leninismul de sorginte stalinistă) și al persistenței dogmelor religioase supranaturaliste. A mai fost martorul dezlănțuirii unui nou set de convingeri în paranormal și ocultism: astrologie, ufologie, religii științifico-fantastice orientate spre spațiul cosmic și o perspectivă magico-spirituală asupra lumii destul de bizară.

Umanismul secular oferă o perspectivă asupra omului și universului, o filozofie a vieții, o etică a rațiunii și libertății. Este povestea posibilității și a deschiderii. Umanismul secular este o alternativă la religiile iluziei și mântuirii. Dar felul în care confruntă afirmațiile despre transcendență fără a le respinge dogmatic și în care abordează viața, oferind oportunități și putere, reprezintă o problemă crucială. Poate umanismul secular să ofere un substitut semnificativ pentru Dumnezeu și pentru transcendență? Poate aborda lumea așa cum este și, totodată, ne poate ajuta să ne împlinim destinul spre care tânjim?

Introducere

NU NUMAI PENTRU FILOZOFI

Această carte este dedicată cititorului obișnuit, interesat de lumea ideilor. Nu este scrisă pentru filozofii din mediul universitar: aceștia, foarte probabil, nu o vor aprecia. În orice caz, nu am adoptat stilul filozofiei analitice, care e la modă astăzi.

Sunt critic față de tipul de filozofie ce predomină în cercurile filozofice anglo-americe. Consider că o mare parte din această filozofie este irelevantă. Este ca o unghie încarnată de la picior, întoarsă în interiorul său, mustind de distincții lingvistice precise și sofisme dureroase. Problema filozofiei tehnice este că a schilodit filozofia propriu-zisă, astfel încât șchioapătă ca un călugăr cerșetor retras la o mănăstire îndepărtată de pe o insulă izolată din mijlocul unei mări pustii.

Nu intenționez să-i contest pe toți frații mei filozofi, deoarece demersul filozofic a adus o mulțime de virtuți de-a lungul istoriei: înțelepciune intelectuală, claritate logică și excelență morală. Cu toate acestea, există forme de dispută filozofică ce degenerază, mai întâi, într-o stare maladivă și, în cele din urmă, în rigiditate cadaverică – nu că filozofii de azi au un mare impact asupra lumii contemporane. Majoritatea duc vieți de disperare tăcută, precum călugării celibatari care își citesc textele sacre atenți la nuanțe și sensuri, în timp ce lumea trece pe lângă ei (deși astăzi revistele profesionale le servesc drept scripturi).

Tragedia filozofiei contemporane este aceea că a fost castrată: este prea adesea irelevantă pentru marile probleme de ordin intelectual și social. Meditează la întrebări formale, fără conținut real sau relevanță. În trecut, filozofii adesea intrau în diferite conflicte unii cu alții. Schopenhauer și Nietzsche i-au criticat vehement pe profesorii de filozofie germani. O perioadă lungă de timp, Sartre a

trăit izolat de curentul dominant al filozofiei academice din Franța, deși a exercitat un impact puternic asupra societății franceze și europene. Charles Peirce, cel mai mare geniu filozofic al Americii, nu a reușit să obțină un post la catedră; a trecut peste greutățile din viață ajutat de prietenul și mentorul său, William James. „Oriunde se află o clasă mare de profesori universitari“, observa Peirce cu sarcasm, „care beneficiază de venituri bune și sunt priviți ca niște domni, cercetarea științifică trenează“¹.

Una dintre problemele actuale este că filozofia a fuzionat cu lumea universitară: filozofii și-au asumat ca principală sarcină fie împărtășirea cunoștințelor către gloatele de studenți sfioși, fie inițierea candidaților pentru doctorat prin supervizarea unor subiecte de teză importante numai pentru ei. În timp ce fac acest lucru, problemele intelectuale autentice referitoare la sens și la existență sunt ignorate. Frica de opiniile sarcastice ale colegilor cenzurează interesele nonconformiste; există întotdeauna îngrijorarea corozivă cu privire la ce vor spune colegii de breaslă. Povara bârfei clanului apasă asupra filozofilor și îi ține supuși.

Nu este surprinzător că multe dintre cele mai bune minți care au urmat filozofia nu au fost ale unor profesori universitari. Spinoza șlefua lentile în timpul zilei, iar noaptea scria. A refuzat un post la Heidelberg, pentru a nu-și compromite libertatea de cercetare. Descartes nu a ocupat niciodată o poziție universitară, nici Locke sau Berkeley. Prima carte a lui Hume nu a avut succes și a trebuit mai întâi să-și facă o reputație ca istoric. John Stuart Mill era secretarul Companiei Indiilor de Est. Marx, șomer și extrem de sărac, și-a făcut cercetările la Muzeul Britanic. Kierkegaard a scris în anonim la Copenhaga. Wittgenstein a fost un personaj ciudat în mediul academic britanic, pe care în cele din urmă l-a captivat.

Desigur, au existat profesori universitari care au adus contribuții semnificative în filozofie: Platon a fondat Academia, iar Aristotel, neajungând în fruntea școlii lui Platon, și-a înființat propriul Lyceum, deși probabil că nici una dintre ele nu acorda diplome de doctor așa cum le cunoaștem astăzi. Kant și Hegel erau profesori de filozofie, așa cum au fost și Russell, Heidegger și Dewey. Trecutul, cu toate acestea, a fost pestrîț. Marele dușman al filozofiei este distragerea în alte scopuri: în acest caz, adâncirea în birocrăția educației. Sunt unii care au rămas în afara cercurilor filozofice academice pentru a-și realiza opera creatoare: cum a fost George